

Murat Üçer:

Herkese merhabalar, ben de sevgi ve saygılarımı ileterek başlayayım. Özellikle son konuşmacı olarak beni sabırla bekleyen tüm misafirlerimize ve tabii ki başta Başbakan Yardımcımız Nazım Beye, Ferit Beye, Yavuz Beye ve Atilla Beye çok teşekkür ederim. Ben bir de şöyle bir giriş yapayım, hafif enformel bir tarzı olan bir iktisatçıyım. O yüzden biraz açık konuşacağım ama oldukça samimi bir sunum hazırladım. İnşallah beni hoşgörüyü karşıyorsunuz. Ben de bir takım görüşlerimi paylaşırken tekrardan kaçamayacağım ama belki bunun bir avantajı, toparlayıcı mahiyetteki bir sunum olacak.

Sunumun özeti olarak, şu soruları ele almak istiyorum. Krize nasıl bir noktada yakalandık? Bence bu önemli. Başlangıç noktamızı iyi tahlil etmek lazım. Şu ana kadar krizin etkileri ne oldu, onları zaten biliyoruz. Birkaç aile albümünden resimlerle katkıda bulunacağım. Krize nasıl bir tepki verdik? Nasıl bir tepki vermeliydik? Bu da çok tartışılıyor, bunu da belki biraz masaya yatırmak lazım. Bundan sonra ne olacak? Burada da çok zengin görüşler paylaşamayacağım maalesef çünkü ben bir iktisatçıyım. Ama 2 senaryo vereceğim, çok ciddi bir eşikte olduğumuzu düşünüyorum. Çok farklı bir dünyaya girdiğimizi düşünüyorum. Çok zor tercihlerle karşı karşıya olduğumuzu düşünüyorum. Bu zor tercihleri ne kadar önce kavransak bence bu işten o kadar hayırlısıyla çıkarız gibi geliyor. Ve bu işten de hemen çıkamayacağımızı kabul edip yolumuza o şekilde devam etmek, 2011'in alt yapısını o şekilde kurmak gerek diye düşünüyorum naçizane.

Başlangıç noktamız, bir defa yangının ortasındayız çünkü biz global bir ekonomiyiz hem ticari açıdan, hem finansal açıdan, dünya ekonomisine oldukça entegreyiz. Onu bir saptamamız lazım. Dolayısıyla dünya ne yapıyorsa biz de onu yapacağız. Bundan kaçmak mümkün değil. Küba olabiliydik ama iyi ki değiliz. Ama cepler nispeten dolu, bunu yanlış anlamayın, çok zenginleştik, Türkiye bütün sorunlarını çözdü anlamında söylemiyorum ama mesela 2001'de çakıldığımızda tabiri caizse 2000'de biraz büyümüştük, 98-99 deprem, Rusya krizi, ondan önce bizi acayip sarsmıştı. Dolayısıyla 2000'deki o %5'lik büyüme bizde yeteri kadar bir cephane yaratmamıştı. Bu krize çok sert girdik, kriz 2001'den daha ciddi geçiyor. Ama biz nedense biz algılama olarak nedense bunu daha hafif yaşıyoruz gibi. 2001'in psikolojisi ile karşılaştırarak bunu söylüyorum. Bence bunun bir sebebi cepler biraz dolu yakalandık. Yani 2003-2006'da Türkiye %7 büyüdü, bu rakamları çok eleştirenler var, bence bu eleştiriler çok yanlış, Türkiye hakikaten büyüdü. 2002'de Türkiye'yi bilen biliyor. 2007'nin Türkiye'sini bilen biliyor. O yüzden de biraz toleransımız ve zamanımız var diye düşünüyorum.

Ancak daha kriz öncesinden zaten, burada açık konuşmak lazım, mali taraf bozulmaya başlamıştı. Bunun haklı gösterilebilir sebepleri vardı. Nitekim bir orta vadeli mali çerçeve sunuldu bize Mayıs 2008'de. Benim o zaman görüşüm 2007'de bütçe tarafında bazı sıkıntılar olduğu ve bunun düzeltilmesinin de girdiğimiz konjonktürde zor olduğu yönündeydi. Biz zaten krize yakalandığımızda büyüme ve mali tarafta biraz sorunlu yakalandık. Bu arada tabii hepimizin bildiği ve papağan gibi tekrarladığı ama acayip önemli bir şey, mesela bizi Doğu Avrupa'dan farklı kılan, bazılarının çok iyi bildiği gibi bankalarımızın leverage'i çok düşük. Kriz gibi ders veren bir hoca yok. Bankacılık sektörümüz hakikaten bu krize çok farklı girdi ve Ayhan'ın sunumunda bu söylendi, finans ağırlıklı krizler çok daha kötü patlıyor, çok daha ağır hissediliyor. Türkiye'de biraz mal piyasalarından gelen bir kriz bu, finans piyasasından gelen bir kriz değil. Onun için hissedilişi daha yavaş oluyor diye düşünüyorum. Öte yandan şu anda tam anlamadığımız, kara kutu dediğimiz yüksek açık pozisyon taşıyan şirketler kesimimiz var. Değişik tahminler var ama 80 milyar dolar gibi bir rakamdan bahsediyoruz. Nereden bakarsanız bakın ve bunun bir takım hafifletici sebepleri de var, bir çoğu ihracatçı, aslında kendi paramız gibi ama sonuçta öyle orada duran böyle bir sıkıntımız var. Bence bunu

ihmal etmememiz lazım önümüzdeki dönemde başımıza iş açabilecek bir husus bu. aklımızın bir tarafında bulunması gereken şeyler.

Etkilendik mi? Çok kısa, resimler konuşsun diyorum. Resimler kalitesi açısından biraz donuk görünümlü, özür dilerim fakat burada göstermeye çalıştığım, şurası 2001. Bu tamamen perspektif vermesi açısından enteresan. Toplam sanayi üretimi ve imalat sanayi kapasite kullanım oranı. Birisi seviye, öbürü yüzde yıllık değişim olarak gösteriliyor. Şu zaten bütün dünyanın çöküş hareketi, dördüncü çeyrekte. Biz de ona uyduk. Böyle bir düşüş grafiklerde daha önce yok. Çok ciddi bir şey bu. Dolayısıyla böyle bir krizin de çıkışı şöyle mi olacak, onu bence iyi bir düşünmek lazım. Bu sanayi ve kapasite kullanım tarafı. İhracat ve ithalat yıllık artışlar bu özellikle çirkin ve karmaşık bir grafik ama daire kısımlara dikkatinizi çekmek istiyorum. Ne oluyor orada? Bir defa kırmızı olan ihracatımız, mavi olan ithalatımız tipik Türkiye krizlerinde dış dünyada bir kriz olmadığı için ihracat zıplıyor, ithalat çöküyor. Genellikle bir makas yaşıyoruz. Onu göstermeye çalışıyorum ama burada gördüğümüz gibi bir dünya krizi karşısında olduğumuz için ikisi beraber aynı anda çöküyorlar. Bir makas değil senkronize beraber bir çöküş mevzubahis. Burada gayri safi yurtiçi hasılda '94 var, çeyreksel büyüme rakamları kullanıyorum. 2001 var ve dördüncü çeyreğimiz var. Açıkçası ben bu rekorun kırılması konusunda hiçbir şüphem yok, birinci çeyrekte maalesef burada -11'leri, 12'leri, '94'ün düzeylerini geçecek rakamlara ulaşmamızın çok muhtemel olduğunu düşünüyorum. Milli gelir tarafında da gördüğümüz krizin, en derin kriz olduğunu söylemekte fayda var. Bunu biliyoruz ama bir defa daha tekrarlayalım. Tarihler gözüküyor, '88'den beri işsizlik oranımız. Fatih'in verdiği 16.6 -- ki katılıyorum -- ben çok korktuğum için buraya 15 filan koydum çünkü 16.5 filan koyunca grafik iyice çirkin gözüküyordu ama sonuçta hakikaten burada sosyal olarak çok sıkıntı veren bir resim var. Krizin etkileri konusunda istihdam tarafında da resim bu sevgili arkadaşlar ve dostlar. 7-8-9 civarında '90'lı yılları geçirmiş Türkiye, bir türlü 2000 yıllarında bu işi 6'ya kadar düşürebiliyor fakat kriz sonrasında çıkıyoruz ve biliyorsunuz o platoda takılıyoruz ve şimdi yeni bir yüksek işsizlik platosuna çıkmak üzereyiz. Kriz çok derin, çok sıkıntılı bir kriz, bunda hiç şüphe yok.

Bu, finansman tarafında olan biten, ödemeler dengesi sermaye akımları, mavi olan toplam sermaye akımları. Kırmızı taraf ta son dönemde bizim sermaye akımlarını en çok taşıyan özel kesim borçlanmasının seyri. Gördüğümüz gibi grafik 2005'ten başlıyor. Gördüğümüz gibi Türkiye bir noktada 50 milyar civarında kümülatif brüt sermaye akımı, 12 aylık toplam olarak. Öyle bir denge yakalamıştı. Bu, bir aralar 60'lara kadar yaklaştı ve şu anda çok şiddetli gördüğümüz gibi dördüncü çeyrekte beri bir çöküş yaşıyoruz. Sermaye hareketleri toplam kümülatif olarak 24 milyar civarına düşmüş vaziyette. Gecikmeli de olsa özel sektör borçlanması da bundan etkileniyor. Sonuçta 12 aylık bazda çok hızlı bir düşüş içerisinde dış finansman imkanlarımız.

Son olarak bu çerçevede mali tarafta da çok ciddi bozulmalar görüyoruz. Bence mali tarafı vurgulamak önemli. Belki benim biraz onu yapmam lazım, görevim bu panelde biraz o olmalı aslında. Mali tarafta 2 grafik görüyorsunuz. Bu da yine 2005'ten başlıyor. 12 aylık toplam merkezi yönetim faiz dışı dengesi. Burada gördüğünüz bir maliye tanımı var bir de IMF tanımı var. Biliyorsunuz maliye tanımı ile IMF tanımı arasındaki fark, IMF'nin bazı bir defaya mahsus gelirleri hariç tutması ve bu sayede biraz daha gerçek mali görünüme yaklaştırmaya çalışması. Tabi eleştirilebilir ama bana da sorarsanız IMF'nin tanımı biraz daha gerçekçi, sürdürülebilir mali durumu ortaya koyuyor ve şu anda 12 aylık toplam bazda Mart itibarı ile faiz dışı fazlanın 6 milyara düştüğünü görüyoruz. Bunu 1 trilyonluk bir milli gelirden düşünürseniz TL olarak artık 1'in altında IMF tanımı faiz dışı fazlamız var. Zaten bunun zaman içerisinde trendleri çok basit simule ettiğiniz zaman -1,5'e falan gittiğini görüyorsunuz. Bunun için de büyük bir vergi modeli veya harcama modeli gerekmiyor. Benim naçizane görüşüm, IMF tanımı merkezi yönetim faiz dışı dengesinin bu sene -1,5'e doğru gittiği yönünde. Hükümetimizin -0.5'ine tabi ki sonsuz saygım var, ama ben onu arada bir takım

önlemler alınacak ki oraya geleceğiz diye değerlendiriyorum. Bunu tartışırız, konuşuruz, belki benim bir algılama sıkıntım olabilir. Sonuçta ekonominin neresine bakarsanız etkilendik gibi gözüküyor. Bunda şu aşamada herhalde hiçbirimizin pek bir tereddüdü yok.

Tepkimiz ne oldu? Aslında tepkimiz ülke olarak biraz psikolojik oldu. Bu da ben herhalde orta yaş krizinden geçiyorum, On Death and Dying adlı kitabı tekrar okumaya başladım, önce tez yazarken böyle bir hava gelmişti. Anger, denial, bargaining, depression, acceptance – bunlar aslında çok tatsız ama ölümle karşı karşıya olan bir insanın geçtiği fazlar “stages of grief”. Önce kızılıyorsunuz, sonra inkar ediyorsunuz, sonra bir pazarlık süreci başlıyor, (hakikaten hoş bir şey değil ama ne yapayım açık açık düşüncelerimi paylaşıyorum sizlerle), depresyona giriyorsunuz ve sonunda kabulleniyorsunuz. Bir defa ben ülke olarak -- herhalde bu çok doğaldır ve ben bunu eleştirmiyorum -- böyle bir süreçten geçtik. Yani 5-6 sene muhteşem bir büyüme, milli geliri 10.000 doların üzerine çıkarıyorsunuz ve birden bire altınızdaki zemin kayıyor ve çok farklı bir ortama giriyorsunuz. Şimdi bunun psikolojisini de bence tahlil etmek lazım. Şu anda bence bargaining’i bold yapmamın sebebi biraz durumla pazarlık etme aşamasındayız ama benim en başta söylediğim gibi çok enteresan bir noktadayız ne kadar çabuk sonuca ulaşırsak bence hepimiz için o kadar hayırlı olacak.

Bir noktada ben biraz farklı düşünüyorum, belki hepimiz böyle düşünüyoruz ama bu açıkça söylenmiyor, bence Türkiye’de politika tepkimiz acayip güçlü oldu. Yani mali ve parasal politika tepkisi olarak Türkiye’de baktığınız zaman Türkiye krize çok kuvvetli bir tepki verdi. Ve hatta bunu verirken bir takım riskleri almaktan kaçınmadı. En basit örneği, demin bahsettim, şimdi uzun vadeli perspektiften vereceğim, tekrar IMF tanımlı merkezi yönetim faiz dışı dengesine dönüyorum. Nedir bu? 90’lardan beri, biliyorsunuz bu Türkiye’nin lost decade’i, kayıp 10 yılları. O aralar buralarda birtakım surplus’lar veriliyordu ama maalesef bütçenin dışına bazı harcamalar kaydırılıyordu ve o sayede bu fazlalar veriliyordu. Zaten IMF programı sonrasında gerek bankacılık yoluyla gerek bu tip zararların karşılanması yoluyla birdenbire borç oranımızın 2001 yılında patladığını gördük. 1990’lar sonuçta faiz dışı fazlanın pek iyi perform etmediği özellikle 90’ların başında negatif merkezi hükümet düzeyinde denge verdiğimiz yıllardı. Şu anda ilk defa yıllardır, benim naçizane tahminime göre, -1,5’e gidiyoruz bahsettim. Bence bu çok dikkat edilmesi gereken bir nokta. Sayın Nazım Bey aslında buna işaret etti. Ben en azından bu orta vadeli mali program dediğiniz zaman böyle anlıyorum: şuradaki bozulmayı ilerde belki buralara değil ama şuralara çıkaracak şekilde nasıl bir dinamik program oluşturacağız ve bunu credible bir şekilde yapacağız? Bence Türkiye’nin önünde önlemleri de tartışırken, ondan önce duran en önemli sorun bu. Fatih de buna değindi, kısa vadedeki bu bozulma ama çok ciddi bir bozulma bu, trend olarak ciddi bir bozulma, bunu tekrar nasıl pozitif çıkaracağız?

Sonuçta politika tepkisine dönersem, mali tarafta ciddi bir politika tepkisi var. Bunu aslında ekonomik cycle’dan, bizim cyclicly-adjusted dediğimiz tarzda bir hesaplama ile yaparsanız da ciddi bir stimulus kalıyor. Yani sadece ekonomik yavaşlamadan dolayı bütçemiz açılmıyor, ekonomik yavaşlama ile ıslah edilebilenin ötesinde bir stimulus 2006’dan beri Türkiye’de verilmiş gözüküyor. Bence bunu koymakta fayda var. İkinci sert tepkimiz bence para politikasında. Bunu doğrudu yanlış tartışmıyorum ama böyle bir olay var, para politikası tarafına çok ciddi bir tepki verdik. Ne yaptık? Reel faiz %3’ler düzeyine düştü. Bu Türkiye’de görülmemiş bir düzey. (Tabi biz FED kadar 0’a çekemeyiz ama onlarda da tabi deflasyon korkusu var, *ex ante* reel faizleri belki onların da pozitif). Ben bu resimlerle hem mali, hem para politikası tarafında Türkiye’nin zaten çok sert bir tepki gösterdiğini gösteriyorum sizlere. Okuyamıyorsunuz ama amaç bu değil zaten, PEP, Katılım Öncesi Ekonomik Program dokümanımız yayınlandı, hoş bir doküman oldu, okuduk. Oradan 30.cu

sayfadaki tablo, bahsedildi zaten 34 milyar lafı telaffuz edildi. Ben 54 diyorum çünkü ben 2010'u da katıyorum. Ciddi şekilde önlem alındı ve bu da devam edecek gibi görünüyor. Bunun dışında 6. Önlem paketi yolda falan bahsediliyor ve zaten reel sektöre bir teşvik konuşuluyor ve bunun yanında istihdam paketleri gazetelerde okuyoruz.

Ama şöyle bir realitemiz var, bunu da kabul etmek lazım, kimseye yaranamadık. Yani acayip bir politika tepkisi verildi Türkiye'de, bana sorarsanız ki ben Washington'da çok muhafazakar ve beyni yıkanmış bir ekonomistim, bunu da hemen başta söylemekte fayda var, makro dengelerde ama kimseye yaranamadık. Bu kadar sert bir tepki veriyoruz mali ve para tarafında, bu kadar ciddi bir şekilde 54 milyar gibi birşeyi taahhüt ediyoruz, daha fazlasını da sokacağız ekonomiye diyoruz, ona rağmen kimseye yaranamıyoruz, hala büyüme negatif ve en kötü rakamları daha henüz görmedik, eleştiriler her kesimde devam ediyor vs.

Neden böyle ve nasıl bir tepki vermeliydi? Bu konuda kısa görüşlerimi paylaşmak istiyorum, burada sükunet duası diye bir şey vardır, ben Boston'da ilk defa üniversiteye gittiğimde sudan çıkmış balık gibiydim, ne yapacağımı falan pek bilemiyordum, okulun kitapçısına gittim, bir afiş vardı, afişin altında da bu yazıyordu, ta o dönemden çok hoşuma gitmişti. Serenity Prayer nedir? Aslında bu kriz karşısında hepimizin yapması gereken bir dua, yani nedir, değiştirebileceğimiz şeyleri değiştirmek için Allahım bize güç ver, cesaret ver. Değiştiremeyeceğimiz şeyleri kabul etmemiz için de bize metanet, sükunet, sakinlik ver. Bu ikisi arasındaki farkı da anlayacak aklı ver. Yani şu anda tam bir Serenity Prayer durumu var bütün dünyada ve Türkiye'de. Nasıl tepki vermeliydik durumunda böyle bir psikolojik etki var. Bu arada serenity prayer'a dönüyorum. Biraz açayım, nerede sükunet, nerede cesaret lazım? Neyi değiştiremeyeceğim? Bir defa bu söylendi herkes tarafından, ne yaparsak yapalım daralma ve sonrasında çok zayıf büyüme kaçınılmaz. Yani bu böyle bir realite. Bizim burada kontrolümüz çok az. Son 5 yıl geri gelmeyecek. Bunu baştan kabullenmek ve doğru lisanı kullanmak karmaşayı ciddi boyutta azaltırdı. Bence burada biraz bu işi tamamen yönünü değiştirebilirdik gibi bir kahramanlık yaptık gibi geliyor. Bence orada biraz değerli bir vakit kaybedildi. Bence bunun psikolojik olarak anlatılması, bundan sonrasının da en az son 6-9 ay kadar sıkıntılı olabileceği bence paylaşılmalı.

Bu çok önemli bir başlangıç noktası. Çünkü o zaman kendinizi biraz rahatlatıyorsunuz. Kendinize iyi bir başlangıç noktası tayin etmiş oluyorsunuz. Neyi cesaretle değiştirmeye çalışmalıyım? Algılamayı. Nazım bey onu dış dünya ile ilgili söyledi. Ben biraz içerde beklentilerin yönetimi anlamında bir algılama üzerinde biraz çalışılması gerektiğini naçizane düşünüyorum. Aslında çok şey yapmaya çalışıyoruz ama tutarlı bir yaklaşım olduğu izlenimi veremedik. Yani genel olarak bir çerçevenin çizilip bu çerçevede stimulusun verildiği ve o stimulus'un da bir taahhüde bağlandığı ve onun 2011'de tekrar nasıl geri çekileceği falan gibi planların bir tutarlılık içerisinde birden bire sunulmasını kastediyorum burada. Benim analist olarak kafamı karıştıran bir yandan IMF ile mali disiplin üzerine bir program konuşuyoruz, bir yandan mali tarafın ucu kaçtığı kesin gibi. Özür dilerim, bu anlamda kafalar biraz karışıyor yani bunu ben herhalde 3 yıllık mali programda çok net olarak göreceğimizi düşünüyorum ve o yüzden özür diliyorum, çok haksızlık etmek istemem ama ben kişisel olarak bir analist olarak kafamın nerede karıştığını paylaşmanın faydalı olacağını düşünüyorum.

Bence Türkiye'nin mali ve para politikasında yolunu şaşırması, dış finansman tarafındaki soruları gidermek ve problemin anasının bu olduğunun, iyi bir pazarlamasını yapmaktan başka hiçbir şansı yok. Şunu söylemeye çalışıyorum, biran önce para politikasını ve mali politikada disiplinli bir çerçeve çizilmeli, IMF programı biran önce imzalanmalı, aslında çok

da farklı bir şey söylemiyorum. Ve bunun da kısa vadede birtakım maliyetleri olabileceği kabul edilmeli ve bu şekilde insanlara anlatılmalı ve ondan sonra da “hope for the best” tarzı bundan sonra biz bu taşları yerine koyduktan sonra önümüzdeki süreci en iyi şekilde geçirmeliyiz diye düşünüyorum. Yani ben problemin aslında en kritik noktasının yine mali disiplin ve dış finansman olduğunu düşünüyorum uzun lafın kısası. Bu aslında IMF ile olabilecek bir şey ama bana istemiyoruz gibi geliyor. Açık konuşuyorum, ben yine bir analist olarak görüşlerimi paylaşıyorum, neden dersiniz? Bunu Mayıs ayı veya Haziranda vereceğimizi umuyorum, şu sorunun cevabını şimdilik veremiyoruz. Büyüyemiyorum, bu kesin. Ama buna rağmen bütçeyi düzeltmem lazım ki borç sürdürülebilirliği sorusu tekrar üstüme kalmasın 2002-2003’te Türkiye başka hiçbir şey konuşmadı, borç sürdürülebilirliğini konuştu. Eğer mali disiplinden uzaklaşırsak, 6 ay, 9 ay, 10 ay, 12 aydır süremiz ama 2010’da Türkiye tekrar borç sürdürülebilirliği sorusuyla karşı karşıya kalır. Benim başka bir sorunun bugün gevşersem, yarın toparlanacağımın garantisini ben şu şartlarda göremiyorum. O da tabii herhalde mali kural meselesi. Mali kural devreye geldiği zaman ve bu çok açık bir şekilde bizle paylaşıldığı zaman herhalde kafalar daha netleşecek.

Burada yine affınıza sığınarak bir gözlemde bulunacağım, G20 listesindeyiz diye kendimizi G7 zannettik. Ben Koç üniversitesinde Financial Globalization Emerging Markets diye bir ders veriyorum. Tabii bu dönem bu dersi vermek için hoş bir dönem değil çünkü hem finansal globalleşme çok iyi bir şey diyorum, emerging marketler de finansal globalleşmeyle biran önce entegre olsunlar falan ancak burada çok enteresan bir sonuç çıkıyor, biz günün sonunda emerging market’iz. Bizim bir takım kırılma noktalarımız var ve bu kırılma noktalarının bilincinde olarak politikamızı saptamamız lazım. Şimdi o anlamda Türkiye’de baktığım zaman hafif onu unuttuk gibi geliyor bana. Ben bu gün bizim kırılma noktalarımızın hala en önde olması gerektiğini ve o kırılma noktaları çerçevesinde iktisat politikalarımızın oluşturulmasından yanayım. Dedğim gibi biraz muhafazakar kafalıyım ama emerging market krizlerinden 90’larda birşey öğrendikse, orada emerging marketlerin bilanço olarak, kurumsal olarak gelişmiş ülkelerden çok daha kırılma noktaları olduklarını öğrendik, bu kırılma noktalarımızı unutmamalıyım. Şu anda çok özel bir dönemden geçiyoruz ama biz bu günlerin heyecanına kapılmayalım, bilançomuzu derli toplu tutalım çünkü paramız rezerv para değil, Amerika’da bile bu sorular soruluyor, bizde hayda hayda sorulur. Borcumuzun vadesi kısa ve başkalarının parası cinsinden yani bizim hala bir açık pozisyonumuz var. Kronik istikrarsızlık tarihimiz çok yeni. Mali taraf çok hızlı bozuluyor. Bakın çok hoş bir performanstı ama ne oldu, 2 yılda faiz dışı fazla %5’ten, benim tahminlerim doğruya %1.5’a doğru gidiyor. 6-7 puanlık bir değişimi biz 1.5 yılda yaşadık. Bunun tabii ki haklı sebepleri vardı ve bazıları bu stimülusun sistemde kalmalı. Yanlış anlamayın ama bizde mali taraf çok çabuk değişebiliyor. Çok çabuk açığa dönebiliyoruz çünkü bütçe yapımız kırılma noktası, harcama yapımız katı vs. Vs. Oralara girmeyeceğim. Kısacası biz ABD değil, GOP’uz. Onun için bence Türkiye’nin ağırlık vermesi gereken nokta yine muhafazakar bir bilançoya geri dönmesi, muhafazakar politikalara geri dönmesi ve dünyanın iyileşmesini beklemesi. Bana sorarsanız. Ve bu çerçevede neler yapılacağını, neden böyle yapıldığının bence çok açık bir şekilde anlatılması.

2 türlü senaryo var. Ben çok kabaca özetledim. Kısa vadede panikleme, hep beraber ülke olarak konuşuyorum çünkü ben de panikliyorum, %15 işsizliği görünce, birden 2.5’ğün 3.5’ğün çıktığını görünce bu söylemesi kolay bir şey. Ama buradan uzun vadede Türkiye’ye herhangi bir fayda geleceğini düşünmüyorum. Bunu bütün samimiyetle paylaşmanın da bir görev olduğunu düşünüyorum. Mali politikada panikledikçe gevşeyeceğiz. Ama büyüme bu şekilde geri dönmeyecek, Fatih de değindi ve hepimiz biliyoruz, büyümeyi bileşenleri olarak çizdiğiniz zaman Türkiye’de iç talep ve onun da en büyük bileşeni özel sektör talebidir, bunu yaptığımız zaman görüyorsunuz ki mali stimulus Türkiye’de sizi çok az yere götürebilir. Dış

talepte Türkiye’de büyümeye katkı olduğu saykılarda büyüyemiyoruz çünkü biz Asya ekonomisi değiliz. Biz aslında sağlıklı bir şekilde tekrar iç talebi canlandıracağız. Dolayısıyla bu şekilde de mali tarafı bozarak büyümenin geri gelmeyeceğini düşünüyorum. Global taraf iyi gibi oldukça ki bu bir aldatmaca ve bu Ayhan’ın sunumunda açıkça gözüküyor, problemi yavaş yavaş bu şekilde çözeriz gibi düşüneceğiz. Bu bir senaryomuz.

Senaryo 2, kısa vadeyi kaybettiğimizde, biraz tekrarlıyorum herkesten özür dilerim, bu 2010 ortası demek olabilir. Kabul edip IMF ile birlikte tekrar bir program oluşturacağız ve bunun kredibil bir alt yapısını kuracağız. Benim bu sabah sevgili Nazım Bey’den aldığım duyum aslında işlerin bu yönde ilerlediği yönünde. O anlamda yeni bir şey söylediğimi zannetmiyorum ama biraz üstüne basmakta fayda görüyorum. Bir takım teknik çözümleri, kredi fonu, teşvikler vs. yine Fatih’in son derece aydınlatıcı sunumundan öğrendiğim kadarıyla, bu tedbirlerin de önemli olduğunu ama önce büyük resmi çözdükten sonra bu tedbirlerin düşünülmesi gerektiğini ben düşünüyorum. O büyük resimde güven ve dış finansmandan geçiyor.

Son slaydım, teknik birkaç öneri, günün sonunda bir analist ve teknisyenim. Ekonomi politikasında duruş, tutarlılık, tatmin edici bilgilendirme, politikalar kadar önemli. Bunu zaten hepimiz kabul ediyoruz. Birkaç cın fikirle, IMF’nin 25 milyarı ile bu iş dönmeyecek. Bu iş bizle dönecek. Bizim duruşumuzla, tutarlılığımızla, bilgilendirme kanallarıyla düzelecek. İletişim iyileştirilebilir. Bunlar benim naçizane önerilerim. İletişim araları arttırılabilir. Kafalardaki sorular giderilir ki ben bunu enflasyon hedeflenmesi yapan Merkez Bankası için de söylüyordum. Yani Merkez Bankasının doğruyu bilmesi gerekmiyor, sizden daha iyi bilmesi gerekiyor inandırıcı olması için. Bence şu anda hükümetin de benzer bir challenge’ı var diyeyim. Hükümetimizin de bu işi en iyi bildiğine -- ki biz ona inanıyoruz -- en iyi bildiğine piyasaların ikna olmaları lazım. Merkez Bankamız bunu bir ölçüde becerdi. Hükümetimiz de becerdi, becerecektir. Ama iletişim araçlarının arttırılması, bazı analizlerin detaylandırılması çok faydalı. Mesela bütçede durum tespiti yaptıktan sonra orta vade risklere odaklanan bir mali rapor yayınlansın. Bu rapor mali kuralla birlikte sunulsun. Yani yaptık, oldu gibi olmasın. Birkaç rakamın simülasyonundan ibaret olmasın bu çerçeveler. Bizim çok dikkatle okuyabileceğimiz değerlendirmeler olsun. Mali kuralın alt yapısı bize çok yakın zamanda sunulsun. 2011 yılında uygulanacağı için 2010’un Ekim’ine bırakılmasın mali kural benim naçizane önerim. Birçok açıdan ben biraz nervous bir iktisatçı da olduğum için 1990’ları da kendi çapımda çok okuyup çalıştığım için ve bunların çok doğal olduğunu düşündüğüm için saydamlığım çok önemli olduğunu düşünüyorum şu aşamada. Dolayısıyla mali idarelerin ve KİT’lerin finansman durumu, sosyal güvenlik ve sağlıkta olan biten anlatılsın. IMF anlatmasın, gazetelerden okumayayım, ben ilk ağızdan dinlemek istiyorum. TOKİ işsizlik fonu, GAP ile düzenli raporlama yapılsın. Koşullu yükümlülüklerimizi bilelim. Nereye gittiğimizi bilelim ve 1990’ların – hani dışarıda shadow banking sektör var ya -- yeni sistemde başımıza iş çıkaran, shadow fiscal deficits diye bir şey uydurdum Türkiye için, hani merkezi hükümetin dışına itilmiş bütçe açıkları. Buradayız demiyorum, ne olur yanlış anlamayın, kesinlikle kendimi aşmayayım, ama bunların sanki ayak sesleri gibi bir hava seziyorum. Bu endişelerin giderilmesinde fayda var. Şu ana kadar verilen teşviklerin, indirimlerin ve yapıldığı söylenen reformların impact analiz, etki analizleri yapılsın. Ben iktisatçı olarak bunu çok beceremem, ama mesela restoranlara vergiler indirildi, bir sürü sosyal güvenlikte vergiler indirildi, bir takım istihdam tarafında reformlar yapıldı. Yani bunlardan ne gibi sonuçlar çıkardık, neler öğrendik ki yolumuza hangi boyutlarda devam edelim. Bu etki analizi çok önemli. Biraz teknik oldu ama birkaç teknik öneriyle bitireyim ki hepsi havada kalmasın istedim. Sabrınıza çok çok teşekkür ediyorum, saygılarımı sunuyorum.